

Příběh a televizní (filmové) zpracování

Námítky proti filmovému resp. televiznímu zpracování biblických příběhů a situací mohou být motivovány jednak stejně jako námítka proti každému jinému zpracování literárních děl tímto způsobem, anebo trvají na „náboženské výlučnosti“ (posvátnosti) biblických textů a zejména příslušných témat. Proti tomuto vydělování „náboženských“ témat pod záminkou jejich „posvátnosti“, „sakrálnosti“ lze uvést argument, který platí pro svrchovaná témata křesťanská (jako je zejména život Ježíšův, ale v druhé řadě vlastně pro veškeré příběhy biblické, pokud mají závažnost pro křesťanství resp. pro chápání evangelia), totiž myšlenku inkarnace. „Radostná zvěst“ není žádnou obdobou románu, obsahujícího mravní naučení, nýbrž je to zpráva o tom, co se stalo v určitou dobu a za určitých historických podmínek v Palestině přibližně před dvěma tisíci lety. A protože to, co máme v podobě bible před sebou, jsou jen v knihu svázané stránky potíštěného papíru, záleží v každém případě na čtenáři, aby si dal dost práce s přečtením a porozuměním textu, tj. aby si představoval to, k čemu ho přečtený text vede, co mu nabízí a především k čemu ho vyzývá. Zatímco umělecké dílo chce čtenáře nebo diváka či posluchače oslovovat zároveň mnoha způsoby a dopřát mu svobodu, aby čtené, viděné nebo slyšené sám dotvářel právě v tom nejpodstatnějším, zatímco sám tištěný nebo reprodukováný artefakt mu poskytuje jen stejné (vlastně jen podobné, protože i to záleží na vnímajícím jedinci a jeho tvořivé schopnosti) okolnosti, stejné kulisy, tedy něco, co může v setkání s uměleckým dílem samým hrát jen druhořadou úlohu, evangelijní text se zaměřuje na skutečnosti, jejichž historicitu není druhořadá, nýbrž naopak prvořadá. Apoštol Pavel má za to, že naše (křesťanská) víra je marná, jestliže Ježíš nebyl vzkříšen. Mně se naopak zdá, že spoléhání na Ježíše jako „Pomazaného“ (tj. Mesiáše čili Krista) je marné (a není tedy opravdovou vírou), jestliže Ježíš byl jiný, než jak si ho představujeme (resp. jak si ho představují vůbec křesťané). To znamená, že rozhodující nejsou evangelijní (jakož i vůbec biblické) texty, nýbrž skutečný život a působení Ježíše Nazaretského (či Nazarejského?) v Palestině ony tři rozhodující roky, kdy veřejně působil. Jakmile se nám sám text stane čímsi posvátným a tedy důležitějším než to, co sám dosvědčuje. To může na první pohled vypadat jako úsilí o autenticitu, ale ve skutečnosti to nechává na čtenáři (event. posluchači, pokud se s evangelijními texty setkává jen v kostele), aby si vše domýšlel a představoval sám. Smysl skutečnosti, že v kánonu máme hned čtyři evangelia, vidím v úsilí o pluralitu, umožňující a zakládající plastičnost vidění toho, co není jejich obsahem, nýbrž k čemu jejich obsah poukazuje (a to je Ježíš sám a především jeho veřejné působení v Palestině). Víme, že vedle kanonizovaných evangelií (a ostatně i jiných textů) máme texty deuterokanonické a apokryfní (a ještě mnohem více se jich asi nedochovalo). Nevím, proč by pokusy jak o nové literární, ale také výtvarné a filmové či televizní zpracování měly být ostrakizovány. Platí-li, že víra přemáhá svět, pak přece nutně platí, že opravdová víra může přemoci i všechna nebezpečí s tím spojená. Žádné takové zpracování nechceme přece kanonizovat, ale budeme je vždy měřit tím, co už kanonizováno bylo. (Ostatně po celý středověk bylo umělecké, zejména pak výtvarné, malířské a sochařské zpracování biblických příběhů, situací a osobností neodlučnou součástí celé kultury. To by samo o sobě nemohlo ovšem sloužit jako jednoznačný argument, ale je třeba to mít alespoň na paměti. Něco jiného je ovšem krajně pochybné ztvárnění samotného Boha – ale to už je jiná záležitost.)

A pak je tu ještě ona první možnost, totiž námítka proti filmovému nebo televiznímu zpracování literárního díla obecně. Jak jsem už naznačil, evangelia nejsou v pravém smyslu literárními díly, nýbrž pokusem o plnou soustředěnost na osobu a působení Ježíše Nazaretského. Je ovšem třeba vzít jako fakt, že

někteří lidé to prostě neuznají. Pak nutně odpadá otázka oné „posvátnosti“ textu nebo tématu, takže se můžeme plně soustředit jen na svrchu zmíněný problém filmového či televizního ztvárnění nějakého příběhu vůbec. Zkušenost praví, že některé takové pokusy mají vysloveně odstrašující povahu, zatímco jiné jsou snesitelné, ba některé dokonce vynikající. Obecně lze připustit, že takové vynikající „přepisy“ jsou možné, a zároveň lze mít za to, že jsou vynikající jen za tu cenu, že představují vlastně nové umělecké dílo. Nic autora přepisuje neváže ani morálně, ani právně, aby usiloval o kongruenci či rezonanci s původním literárním dílem. Po mém soudu tu vůbec nelze považovat za obecně platné, že by se takové pokusy neměly konat. Rozhodující je kvalita výsledku, a tu nelze měřit literárním originálem, nýbrž jako něco samostatného. Jistě jsou literární díla pro takový „přepis“ vhodnější a zase méně vhodná. Literární a zejména slovní humor např. takový přepis prostě nesnáší. To však nelze aplikovat tam, kde jde o plné soustředění nikoliv na text, nýbrž na situaci a její skutečnost. Je-li zásadně nejen možné, ale přípustné a legitimní několikeré zpracování literární, není možno považovat za nepřípustné zpracování výtvarné nebo divadelní, filmové či televizní. Rozhodující tu musí být posouzení, zda to či ono dílo, ten či onen typ zpracování věrněji zpřítomnil onu skutečnost, o kterou vposledu jde. Jde tu vlastně o podobný rozdíl, jaký je mezi zoologickým popisem (a výzkumem) nějakého zvířete či hmyzu a mezi geometrickým vymezením a průzkumem povahy rovinného obrazce nebo vícedimenzionálního (prostorového) útvaru. Geometrický útvar musíme konstruovat a potom zásady oné konstrukce zachovávat. Naproti tomu zvíře musíme dlouhodobě pozorovat (a většinou kontrolovat na mnoho exemplářích), a vždycky musíme být připraveni na skutečnost, že nejen zvíře jako jednatel, ale také jako druh a rod atd. prochází proměnami (byť třeba dlouhodobými). Dokážeme-li definovat taxonomickou jednotku, neznámá to ještě, že vyjadřujeme skutečně všechno relevantní pro skutečný druh nebo rod. To je třeba zdůrazňovat zejména tam, kde je literární (např. v našem případě biblický) text považován za směrodatný pro theologická, tedy třeba christologická konstrukce. Takové konstrukce nelze „ilustrovat“ nejenom filmově či televizně, ale ani literárně. Pak tu přece hrozí zásadní nepochopení, budeme-li rozumět evangeliím jako narativní ilustraci necyslovených, neformulovaných christologických tezí.

(Pro Martina C. Putnu.)

(Písek, 970129-1.)